

6.3.21 KÖZPONTI-CSERHÁT

A kistáj Nógrád megyében helyezkedik el. Területe 307 km² (a középtáj 11,4%-a, a nagytáj 2,8%-a).

Területhasznosítás

Típus	%	Hektár
1. lakott terület	2,2	677,7
2. szántó	28,4	8692,9
3. kert	1,4	422,6
4. szőlő	0,1	43,1
5. rét, legelő	14,4	4421,4
6. erdő	53,0	16255,2
7. vízfelszín	0,5	138,9

DOMBORZAT ■ Ny-on a Galga, K-en a Zagyva völgye által határolt kistáj 160 m és 574 m közötti tszf-i magasságú, völgymedencékkel tagolt, alacsony középhegység. A felszín 85%-a háts típusú alacsony középhegységi, 15%-a pedig tagolt medencedombsági orográfiai domborzat-típusba sorolható. Az átlagos relatív relief 120 m/km², a Bézma–Tepke rögvonulata környékén a 200 m/km² értéket is eléri, míg a peremi részeken 60 m/km²-nél alacsonyabb érték a gyakori. Átlagos vízfolyássűrűsége 3,7 km/km², azonban a Bézma–Tepke sasbércvonulat K-i lábánál 7 km/km²-nél is nagyobb. A kistáj középső részén intenzívek a lejtős tömegmozgások és a talaj-erózió.

FÖLDTAN ■ A kistáj felépítésében ÉNy-ról DK felé egyre fiatalabb kőzetek vesznek részt. ÉNy-on a hegység lábánál felső-oligocén homokos, agyagos összletek lépnek a felszínre, ezt követően az alsó-miocén slír és kavics rétegsorok, majd a középső-miocén andezittakarók következnek. A hasadékvulkanizmus viszonylag vékony takarókat épített fel, s gyakoriak a kisebb centrális erupciók, valamint telérek, amelyek még a pliocén folyamán erősen lepusztultak és a későbbi kéregmozgások hatására sasbércekké feldarabolódtak. Az andezitre kisebb-nagyobb foszlányokban lajtamészkkő, az alacsonyabb szinteken szarmata mészkő is rakódott. Becske térségében kisebb oligocén korú kőszéntelepek találhatók.

ÉGHAJLAT ■ Mérsékeltén hűvös-mérsékeltén száraz éghajlatú kistáj.

Kevéssel 1900 alatti az évi napsütéses órák száma. A nyári évnegyedben 760 körüli napos

óra, a téliben 170–180, a legmagasabb pontokon kb. 200 napos órára számíthatunk.

Az évi középhőmérséklet a kistáj legmagasabb pontján 8,0 °C körüli, máshol 9,0–9,5 °C, a vegetációs időszak ugyanígy 15,2 ill. 15,8–16,2 °C között alakul. Ápr. 14–16. után a napi középhőmérséklet meghaladja a 10 °C-ot, és okt. 13-ig, 180–182 napon át fölötte is marad. A fagymentes időszak ápr. 20–25. között, de a magasabb helyeken csak ápr. 25. után kezdődik, és okt. 15. körül ér véget. Így a hossza kb. 180 nap. A legmagasabb hőmérsékletek átlaga 32,0 °C körüli, de a legmagasabb pontokon csak 30,0 °C. A legalacsonyabb minimumok átlaga –17,0 °C.

Az évi csapadék 580–630 mm, ebből 340–380 mm a vegetációs időszakban hull. A 24 órás csapadékmaximum értéke 68 mm, az észlelés helye Becske.

Az É-ias lejtőkön 50 fölött, máshol 45 hótakarós nap várható, és 25 cm az átlagos maximális hóvastagság.

Az ariditási index 1,15 és 1,21 között van.

Az uralkodó szélirány az ÉNy-i, a szélesebség a völgyekben 2 m/s, de a magasabb pontokon 3–3,5 m/s.

A kistáj éghajlati szempontból elsősorban az erdőgazdálkodás igényeit elégíti ki.

VIZEK ■ Száraz, gyenge lefolyású kistáj, amelyet a Zagyva jobb oldali mellékpatakjai (Szuha-, Bér-, Herédi-patak) tagolnak.

A vízfolyások közül a Szuhárról vannak mértékadó adataink (19,4 km, 112 km²; KQ = 0,06 m³/s; NQ = 35 m³/s). Ezen a szakaszon az egyes patakok árterületei még nem jelentősek. Árvizeik gyorsan, kártétel nélkül lefolynak. Az év túlnyomó részében jelentéktelen vízhozamokat vezetnek. Erős völgyfeltöltés folyik a Szuha-patak völgytalpán.

A kistájban kevés a forrás. Legszármottevőbb a cserhátszentiváni Malom-forrás (30–180 l/p) és az ecsegi Hármass-forrás (30–60 l/p), viszonylag mérsékelt vízhozam-ingadozással.

Összefüggő „talajvíztükör” inkább csak a völgyekben alakult ki, ahol 2–3 m alatt helyezkedik el. Mennyisége nem számottevő. Jellege kalcium-magnézium-hidrogénkarbonátos. Általában kemény, 30–40 nk°. A szulfáttartalom mérsékelt.

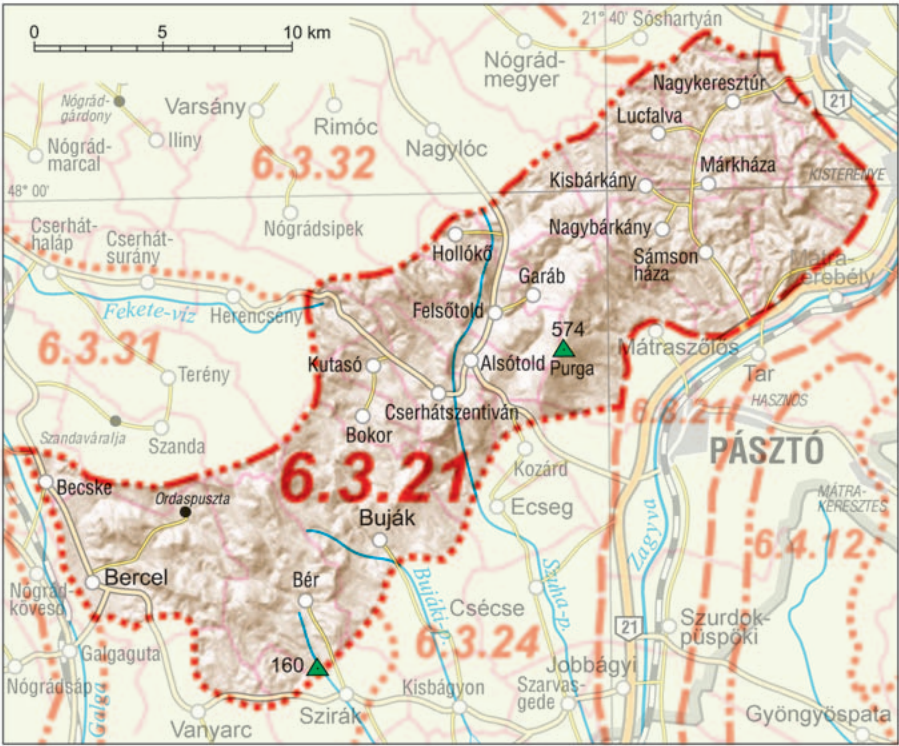
Rétegvíz a rétegek tározókéességének csekélyisége miatt ugyancsak kevés. Az artézi kutak általában a miocén rétegeket csapolják meg.

Sekélyek és vízszegények.

Mivel a talajvíz számos helyen nitrátot is tartalmaz, a települések vízellátása csak vezetékes rendszerrel oldható meg. Ez jórészt megtörtént, csatornahálózat azonban mindössze 10 településen van, az is csak részlegesen kiépítve, így kistáji szinten a közcsumornával ellátott lakások aránya csupán 39,9% (2008).

NÖVÉNYZET

■ A lankás dombvidék nagyobb része kultúrtáj, kisebb erdőfoltokkal, völgyalji nedves rétekkel, patakmenti fűzligetekkel. Az erdők zömmel cseres-tölgyesek, ezek részesedése 75% feletti. Az aljnövényzetben típusjelző a ligeti perje (*Poa nemoralis*), a fagyal (*Ligustrum vulgare*), a bükkász (*Carex pilosa*) és a felemáslevelű csekesz (*Festuca heterophylla*). Az É-i oldalakon gyertyános-tölgyesek és gyertyános-bükkösök is megjelennek, de szerepük alárendelt: kis kiterjedésűek és fajokban szegények. Megemlíthető a közönséges édesgyökerű-páfrány (*Polypodium vulgare*), a barkócafa (*Sorbus torminalis*), a magas csukóka (*Scutellaria altissima*) előfordulása. A bükkös csupán néhány állományfoltot képez, azt is a hegyoldalak É-i lejtőin, teknőkben. A szárazabb, melegkedvelő erdőkben D-i elemek a pázsitos nőszirm (*Iris graminea*), a sziklai és a lappangó sás (*Carex halleriana*, *C. humilis*). A lejtők, hegylábak D-ies oldalainak sztyeppjellegű növényzete jórészt másodlagos, benne érdekesebb faj a selymes peremizs (*Inula oculus-christi*), a dudafűrt (*Colutea arborescens*) és a Janka-tarsóka (*Thlaspi jankae*). A meglehetősen nagy területet borító gyeptársulások közül a sztyeprétek és a félszáraz gyepek emelhetők ki fajgazdagságuk és jobb természeti állapotuk miatt. Nagybárcány felett, a Hármass-határ-hegy É-i oldalában, a Nádas-tó lápjában tőzegmohafajok (*Sphagnum* spp.)

és közönséges rence (*Utricularia vulgaris*) voltak megtalálhatók. Sok helyen találunk telepített akácot, erdei- és feketefenyvest. Komoly problémát jelent a hatalmas területeket meghódító parlagfű.

Gyakori élőhelyek: L2a, OC, K2, P2b, L1, RC, H3a, E34; közepesen gyakori élőhelyek: OB, RB, P45, H4, K7b, RA, E1, P2a, M1, B1a, G3, L4a, LY2, H5a, K5, LY1, K1a, LY4; ritka élőhelyek: L2x, B5, E2, J4, D34, J5, L4b, P7, H2, D6, LY3, M8, B1b, J3, D5, I4, M7, B2, BA, G2, A1, B3, M6, I1, OA, B4.

Fajszám: 800–1000; védett fajok száma: 40–60; özönfajok: bálványfa (*Ailanthus altissima*) 1, gyalogakác (*Amorpha fruticosa*) 2, selyemkóró (*Asclepias syriaca*) 2, tájidegen őszirózsa-fajok (*Aster* spp.) 2, kisvirágú neáncsvirág (*Impatiens parviflora*) 1, japánkeserűfű-fajok (*Reynoutria* spp.) 2, akác (*Robinia pseudoacacia*) 4, aranyvessző-fajok (*Solidago* spp.) 2. (Vojtkó András)

TALAJOK ■ Az Északi-középhegység talán legserényebb mezőgazdasági potenciálú kistája. Az 574 m magas hegységet alkotó kőzetek változatossága nagy, az oligocén homokos és agyagos rétegek, az alsó-miocén slír és az andezit előfordulása a jellemző. Az erősen tagolt hegyvidéki kistájban a kőzetfelépítés változatosságát növeli, hogy az andezitre lajta- és szarmata mészkő

rakódott, a pleisztocénban pedig lösz települt, amely különböző mértékben erodálódott. A változatos kőzetfelszínen agyagbemosódásos barna erdőtalajok képződtek (55%). A D-i kitettségű, alacsonyabb térszínű löszfelszíneken a barnaföldek előfordulása a jellemző (34%).

Az agyagbemosódásos barna erdőtalajok mechanikai összetétele túlnyomórészt – a talajképző kőzettől függetlenül – agyagos vályog. A kismértékben erodált változatok vízgazdálkodása a közepes vízvezető képesség miatt kevésbé kedvező, míg az erősen erodált változatoké a sekély termőrétegűség miatt szélsőséges. Erdőterületként (50%) és legelőként (25%) hasznosíthatóak.

A lepusztulás révén kialakult köves és földes kopárok területi részaránya jelentős (8%). A meszes felszíneken rendzina talajok vannak (<1%).

A barnaföldek a kistáj É-i részén nyirkokon, középső harmadában pedig harmadidőszaki vagy idősebb üledékeken képződtek. Mechanikai összetételük a talajképző kőzettől függően vályog vagy agyagos vályog. Vízgazdálkodásuk az agyagbemosódásos barna erdőtalajokéval megegyezik vagy jobb vízvezető képességük miatt kedvezőbb. Szántóként mintegy 45%-ban hasznosíthatók (ext. 30–50, int. 32–60).

A szántókon termesztendő növények a búza, az őszi árpa, a kukorica, a burgonya és a vöröshere. A nem vagy csak gyengén erodált erdőtalajok közepesen savanyúak, ezért meszezésük javasolt. Az erősebben erodált talajok esetében a meszes alapkőzet felszínre kerülése vagy az elvékonyodott termőréteg miatt a meszezés már nem alkalmazható. A talajvédelemre a gazdálkodóknak gondot kell fordítaniuk. Megoldást a szántóterület csökkentése jelenthet, ezért az javasolható.

A patakvölgyekben agyagos vályog mechanikai összetételű, szénsavas meszet nem tartalmazó réti és nyers öntés talajok találhatók. Kiterjedésük 1, ill. 2%. Szántóként 40 és 30%-ban, rét-legezőként 40 és 5%-ban hasznosíthatók.

A talajtípusok területi megoszlása

Talajtípus kód	Területi részesedés (%)
01	8
07	55
09	34
26	1
31	2

A talajtípusok területi elterjedése a domborzati adottságok függvényében (%)

Talajtípus kód	Lejtőkategória				Erdő
	0–5	5–17	17–25	>25	
01	7	46	1	25	21
07	–	12	28	8	52
09	20	14	29	26	11
26	–	35	49	16	–
31	100	–	–	–	–

KÖZLEKEDÉS ■ Félperiferikus közlekedési hálózati helyzetű, főút és vasút nélküli terület. ÉK-i pereme közelében fut a 21. sz. másodrendű főút, amellyel nagyrészt ÉNy–DK irányú közutakon át teremt kapcsolatot. Ny-i szélét rövid szakaszon megközelíti az Aszód–Balassagyarmat vasúti mellékvonal, amelynek egyetlen állomása (Becske-Alsó) viszont a kistájon belül fekszik. Közútjai főként Pásztó és Bátorterenyre elérhetőségét biztosítják. Állami közútjainak hossza 74 km, a közútsűrűség 21 km/100 km². Településeinek 53%-a közúthálózati végpont. A kistáj településeinek 6%-a rendelkezik vasútállomással.

TELEPÜLÉSHÁLÓZAT ■ A kistáj az átlagosnál sűrűbben betelepült: 100 km²-re közel 6 település jut. A térség 17 települése között egyetlen városi jogállású sem akad, központként leginkább a szomszédos Pásztó említhető. A faluhálózatban a törpe- és aprófalvak (<500 lakos) a meghatározóak, a 2 legnépesebb település is alig múlja felül a 2000-es lélekszámot. Az átlagos faluméret alig haladja meg az 500 főt.

NÉPESÉG ■ A kistáj ritkásan lakott, a népsűrűség az országos átlag 1/3-a körül mozog (2001: 38 fő/km²). A népességmaximum éve 1941, azóta a térség népességének közel 30%-át veszítette el (2001: 9231 fő). Hagyományos népességkibocsátó terület, de 1980 óta a természetes népmozgalm is veszteséges. A kedvezőtlen népesedési folyamatok nyomot hagytak a korszerkezeten is: a 65 év felettiek aránya valamivel már nagyobb a gyermekkorúakénál (2001: 18,2, ill. 17,1%). Az előregedési index értéke csak 2 faluban <100, 6 településen viszont a népesség előregedése visszafordíthatatlannak látszik. Hasonlóképpen sötét képet mutat az iskolázottság is: a népesség több mint 30%-a még az általános iskolát sem fejezte be, ugyanilyen arányban befejezték, de itt meg is rekedtek, miközben az érettségizettek

aránya mindössze 12,1%, a diplomások aránya pedig az országos átlag 1/5-e (2001: 2,4%).

A vallási megoszlás egyértelmű, a népesség 3/4 része római katolikus. Az evangélikusok aránya 13,6%, néhány faluban a többséget teszik ki. A reformátusok részesedése mindössze 1%, de az átlagosnál alacsonyabb a felekezeten kívüliek és az ismeretlen vallásúak együttes részesedése is (7,2%). A népesség több mint 4/5-e magyar, 1/10 része pedig roma. Legnagyobb, több mint 300 fős közösségük Bujákon él. A szlovákok aránya kistáji szinten 5%-ot tesz ki, Sámsonhá-

zán viszont a népesség felét, Lucfalván pedig az 1/3-át teszik ki.

A munkaerő-piaci mutatók messze elmaradnak az országos átlagtól: 2001-ben a népesség gazdasági aktivitása nem érte el a 30%-ot, a munkanélküliek aránya pedig 17,0%-ra rúgott. A foglalkozási szerkezetben fej fej mellett áll a terciér szektor és az ipar (2001: 46,9, ill. 46,7%), a mezőgazdaság aránya átlag körüli (6,4%). 2007 nyarán a munkanélküliek aránya (9,9%) másfélszerese az országos átlagnak, a települések közötti jelentős különbségekkel.

TÁJAI ADOTTSÁGOK ÉS ÉRTÉKEK

Idegenforgalmi régió: észak-magyarországi	
	Hollókői Tájvédelmi Körzet, Kelet-cserhádi Tájvédelmi Körzet, Márkházapusztai Fás Legelő Természetvédelmi Terület
	Pappenheim-homokkőbarlang (Buják)
	Jákotpusztai Dél-Cserhádi Ökológiai Tájéközpont (Bercel), ökológiai tanösvény, sasbérci kilátó (Buják), Országos Kéktúra
	kb. 400 éves tölgyek (Buják)
	andezitoszlopok (Nap-hegy, Bér), Vár-hegy (andezit; Sámsonháza)
	Buják vára romjai, a hollókői vár romjai
	buddhista sztúpa (Becske), ev. templom (Bér, Bokor, Sámsonháza), Szent Anna kápolna és remetelak, r. kat. templom (Buják)
	Balás-kúria (Becske), Lázár-kúria (Bér), Bene–Teichmann-kastély, Balog–Schönaigner-kastély, Kállay-kastély (Bercel)
	falukép /UNESCO világörökség/ (Hollókő)
	Vir dolorum-szobor (Bercel), kálvária (Buják), várlegenda-szobor (Hollókő), Flórián-szobor (Nagybárcány)
	Szövőház, Mívesház (Hollókő), kőfejtő (Sámsonháza)
	középkori templom /rom/ (Bokor) premontrei apátság maradványai (Garáb), Hollókő Múzeum, Postamúzeum, Palóc Babamúzeum (Hollókő)
	pincék (Bér), népi lakóházak (Felsőtold, Hollókő, Márkháza)

6.3.22 GALGA-VÖLGY

A kistáj Nógrád és Pest megyében helyezkedik el. Területe 99 km² (a középtáj 3,7%-a, a nagytáj 0,9%-a).

Területhasznosítás

Típus	%	Hektár
1. lakott terület	13,2	1303,3
2. szántó	64,9	6406,0
3. kert	0,4	36,0
4. szőlő	1,2	121,3
5. rét, legelő	6,3	623,2
6. erdő	13,0	1281,8
7. vízfelszín	1,0	94,1

DOMBORZAT ■ A kistáj 122 m és 255 m közötti tszf-i magasságú, megközelítően É–D-i irányú, aszimmetrikus folyóvölgy. Átlagos szélessége 1,5 km, azonban Püspökháttól D-re fokozatosan kiszélesedik. Az átlagos relatív relief 56 m/km², a Galga felső folyása mentén 100–120 m/km² közötti, a kistáj D-i részén 40 m/km² körüli értékek a tipikusak. A vízfolyássűrűség átlagos értéke 3,3 km/km², Becske környékén és tőle D-re 4-5 km/km² közötti, míg Domonytól D-re 1 km/km² körüli. A völgy Galgagutától É-ra hátság típusú, alacsony középhegység, míg attól D-re közepes magasságú, dombsági domborzati típusok környezetében van.